

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

הלכות שמיטה

חיוב שמיטה בזמן הזה

יחידה מספר 4

ביחידה הקודמת הזכרנו את השאלה אם מצוות השמיטה בתקופה בזמן הזה. טרם נעמיק בהלכות השמיטה עצמן, נברר את השאלה הזו.

קדושה ראשונה וקדושה שנייה

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף פב עמוד ב

סבר ר' יוחנן תרומה בזמן הזה דאורייתא? הא מני? רבנן היא, ואנא דאמרי כרבי יוסי; דתניא בסדר עולם: אשר ירשו אבותיך וירשתה - ירושה ראשונה ושניה יש להן, ושלישית אין להן, וא"ר יוחנן: מאן תנא סדר עולם? רבי יוסי

רש"י מסכת יבמות דף פב עמוד ב

ואנא אמנא לרבי יוסי - ... דהא תרומה נמי לר' יוסי דאורייתא היא אף בזמן הזה. ירושה ראשונה - בימי יהושע הויא ירושה וכן שניה דבימי עזרא היא קודשה שנית. האם קדושתה פקעה עם חורבן הבית ושלשית אין להם - כלומר לא בעי למהדר ומירתא דירושה עומדת היא ואשמעינן האי קרא דלא בטלה קדושת הארץ בגלות טיטוס.

כאשר עם ישראל כבש את הארץ בימי יהושע, כיבושה קידש את הארץ. קדושה זו פקעה בצאתם לגלות. כאשר שבה ההתיישבות בשיבת ציון בימי עזרא, היא קודשה שנית. האם קדושתה פקעה עם חורבן הבית והגלות השנייה?¹ מן הגמרא עולה ששאלה זו נתונה במחלוקת תנאים. לפי רבי יוסי: אין צורך לקדש את הארץ בשלישית. קדושתה השנייה עומדת לה. לפי חכמים הקדושה השנייה פקעה, וכל עוד עם ישראל לא שב ומקדש את הארץ, המצוות התלויות בארץ אינן חלות מדאורייתא. מלשון רש"י בכמה מקומות עולה שסובר שהקדושה השנייה בטלה, כדברי חכמים:

רש"י מסכת גיטין דף לו עמוד א

בזמן שאי אתה משמט קרקע - כגון עכשיו שבטלה קדושת הארץ.

רש"י קובע שקדושת הארץ בטלה בזמן הזה. הרמב"ם, לעומת זאת, פוסק כרבי יוסי, שהקדושה השנייה עומדת בעינה:

רמב"ם הלכות תרומות פרק א הלכה ה

כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא

לפי רש"י, מאז חורבן הבית והגלות השנייה כל המצוות התלויות בארץ אינן בתוקף מן התורה. לפי הרמב"ם, לעומת זאת, הקדושה השנייה בתקופה לעולם, והמצוות התלויות בארץ חלות גם בזמן הזה מן התורה.

תלות השמיטה ביובל

ספרא בהר פרשה ב סוף פרק א

מניין עשה שביעית אף על פי שאין יובל? תלמוד לומר "והיו לך שבע שבתות שנים". ומנין עשה יובל אף על פי שאין שביעית? תלמוד לומר "תשע וארבעים שנה", דברי ר' יהודה. וחכמים אומרים: שביעית נוהגת אף על פי שאין יובל, והיובל אינו נוהג אלא אם כן יש עמו שביעית

רבי יהודה וחכמים חלוקים אם היובל תלוי בשמיטה. שניהם מסכימים שיש להמשיך לקיים את דיני השביעית גם כאשר היובל בטל.

¹ מדוע שיהיה הבדל בין השניים? הקדושה הראשונה חלה על ידי כיבוש. כאשר הארץ נכבשה בחזרה, קדושתה פקעה. הקדושה השנייה חלה על ידי התיישבות, וההתיישבות לא בטלה כליל. ההתיישבות פסקה רק בימי האמוראים, שנים רבות אחרי חורבן בית שני.

מדוע שהיובל יבוטל?

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת גיטין פרק ד הלכה ג

רבי אומר: ... אימתי פסקו היובלות? "לכל יושביה" – בזמן שיושבין עליה, ולא בזמן שגלו מתוכה. היו עליה והיו מעורבבין, שבת יהודה בבנימין ושבת בנימין ביהודה, יכול יהא היובל נוהג? תלמוד לומר "יושביה - לכל יושביה". נמצאת אומר: כיון שגלו שבת ראובן וגד וחצי שבת מנשה בטלו היובלות

רבי מציב שני תנאים לכך שהיובל ינהג: א. עם ישראל צריך להיות בארצו ("כל יושביה"). ב. העם צריך להיות מחולק לשבטיו, וכל שבט צריך לשבת בנחלה שיעודה לו (בהמשך נשוב לקטע מדברי רבי שדלגנו עליו). לימוד דומה מובא בבבלי:

תלמוד בבלי מסכת ערכין דף לב עמוד ב

כתיב: ויעשו בני הגולה השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימי יהושע בן נון כן בני ישראל וגוי ותהי שמחה גדולה מאד, אפשר בא דוד ולא עשו סוכות עד שבא עזרא? אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע, מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה, אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה ... ומי מנו שמיטין ויובלות? השתא משגלו שבת ראובן ושבת גד וחצי שבת מנשה בטלו יובלות, עזרא דכתיב ביה: כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים ושש מאות וששים הוה מני? דתניא: משגלו שבת ראובן ושבת גד וחצי שבת המנשה בטלו יובלות, שנאמר: וקראתם דרוור בארץ לכל יושביה, בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן; יכול היו עליה והן מעורבבין, שבת בנימין ביהודה ושבת יהודה בבנימין, יהא יובל נוהג? תלמוד לומר: לכל יושביה, בזמן שיושביה כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבבין! אי"ר נחמן בר יצחק: מנו יובלות לקדש שמיטין

משמע שהלימוד של רבי, שהיובל אינו נוהג כל עוד אין נציגות של השבטים בנחלתם, מקובלת על הבבלי. נשמע שמסקנת הגמרא היא כדברי חכמים, שהמשיכו לקיים את השמיטה גם אחרי שגלו שבטים והיובל בטל.

ברם, מאותה הסוגיה בירושלמי עולה ששמיטה בזמן הזה מדרבנן. התלמוד מניח שלא יתכן שהלל היה מתקן את תקנת הפרחובול, ובכך מקל מאוד על שמיטת הכספים, אם שמיטת הכספים חלה מדאורייתא:

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת גיטין פרק ד הלכה ג

והילל מתקין על דבר תורה? אמר רבי יוסי: וכי משעה שגלו לבבל, כלום נפטרו אלא ממצוות התלויות בארץ? והשטם כספים נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ! חזר רבי יוסי ואמר "זה דבר השמיטה, שמוט", בשעה שהשמיטה נוהגת בארץ מדבר תורה, השטם כספים נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ דבר תורה. בשעה שהשמיטה נוהגת בארץ מדבריהם, השטם כספים נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ מדבריהן. תמן אמרין: אפילו כמאן דאמר מעשרות מדברי תורה, מודה בשמיטה שהיא מדבריהן "וזה דבר השמיטה – שמוט": רבי אומר: שני שמיטין, שמיטה ויובל. בשעה שהיובל נוהג, השמיטה נוהגת מדברי תורה. פסקו היובלות, נוהגת שמיטה מדבריהן

מדברי רבי יוסי עולה ששמיטת כספים איננה נוהגת בזמן הגלות (בהמשך נברר כיצד זה מסייע להלל הזקן, שתיקן את תקנתו בזמן הבית השני!). רבי אומר בדיוק את ההיפך ממה שנאמר במדרש לעיל: בזמן שהיובל אינו נוהג, אף השמיטה איננה נוהגת. אם כך, גם אחרי שיבת ציון בימי עזרא, כל עוד אין ייצוג של רוב שבט על נחלתו, השמיטה וגם היובל אינן נוהגות.

אם כך, רבי בירושלמי חולק על חכמים ורבי יהודה במדרש. נסכם את שלושת שיטותיהן: רבי יהודה: שביעית ויובל אינם תלויים זה בזה כלל.

חכמים: שביעית נוהגת גם אם אין יובל. אך היובל אינו נוהג אם אין שביעית.

רבי בירושלמי: שביעית איננה נוהגת אם אין יובל (הוא אינו מפרש אם גם ההיפך נכון).

נראה שמחלוקת זו מופיעה במקום נוסף. הגמרא מבררת מדוע המשנה מתירה להשקות את בית השלחין במועד:

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ב עמוד ב

משקין בית השלחין במועד ובשביעית ... בשביעית ... מי שרי? - אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא. דתניא, רבי אומר: וזה דבר השמטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים. רבא אמר: אפילו תימא רבנן, אבות אסר רחמנא, תולדות לא אסר רחמנא

רש"י מסכת מועד קטן דף ב עמוד ב

אפילו תימא רבנן - דפליגי עליה דרבי, ואמרי דשביעית בזמן הזה דאורייתא.

ביחידה הבאה נעמוד על כללי האבות והתולדות האסורים מן התורה ומדרבנן בשמיטה. החשוב לענייננו הוא שאב"י תולה את דברי המשנה בשיטת רבי. רש"י מסביר שר"א מפנה לדברי "רבנן", שיטת חכמים החלוקים על רבי, וסבורים שהשמיטה נהגת מדאורייתא אף בזמן הזה. מצד אחד, ברור שאב"י מצטט את הדרשה ממקום אחר, שהרי בסוגיה במסכת מועד קטן אין מדובר בשמיטת כספים כלל! לכאורה אב"י מעתיק את העיקרון של הדרשה, שנאמרה להסביר את היתר הפרחבול, להסביר את היתר ההשקאה בשביעית בזמן הזה. אך אם נשים לב ללשונו של אב"י, מדובר כאן בדרשה שדרש רבי יוסי בירושלמי, לא בדרשתו של רבי! נעמוד על נקודה זו בהמשך. ברם, בעלי התוספות מעדיפים לנסות ליישב את דברי רבי עם המדרש:

תוספות מסכת ערכין דף לב עמוד ב

מיהו יש ליישב ההיא דתורת כהנים אפילו כרבי, והא דתני 'שביעית אף על פי שאין יובל' יש לפרשה: אף על פי שלא נהגו יובל, והניחו בחטאם

בעלי התוספות מציעים ללמוד את המדרש בצורה הפוכה: כולם מסכימים שכאשר היובל אינו נוהג, אף השמיטה איננה מחייבת מן התורה. רבי יהודה וחכמים מעלים שאלה אחרת: האם הכוונה היא בזמן שהיובל אינו מחייב מן התורה, או שהכוונה היא לזמן שהיובל אינו נוהג? נפקא מינה למצב שעם ישראל חוטא ואינו מקיים את הלכות היובל. הם אומרים שלמרות שהשמיטה תלויה ביובל, היא תלויה בחיוב היובל, ולא בקיום המעשי של היובל. הדרשה שהובאה בירושלמי מובאת במקבילתה בבבלי:

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף לו עמוד א

ומי איכא מידי, דמדאורייתא משמטא שביעית, והתקין הלל דלא משמטא? אמר אב"י: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא; דתניא, רבי אומר: וזה דבר השמיטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים; ותקינן רבנן דתשמט זכר לשביעית. ראה הלל שנמנעו העם מלהלוות זה את זה, עמד והתקין פרוסבול

שוב, אב"י מצטט את שיטת רבי יוסי בירושלמי בשמו של רבי. כפי שציינו בתחילת היחידה, לכאורה דרשתו מסבירה מדוע השמיטה איננה נהגת בזמן הגלות. אך זה לא עונה על השאלה: כיצד הלל תיקן את הפרחבול בזמן הבית השני? נתחיל מהסברם של בעלי תוספות:

תוספות מסכת גיטין דף לו עמוד א

ונראה לר"י דהשמטת קרקע דהכא ודהתם לא איירי בחרישה וזריעה, אלא בשדות החוזרות לבעלים ביובל, ויהשמטת קרקע קרי: ליובל, ולשביעית 'השמטת כספים', דשמיטה משמטת כספים, ולא יובל... ודריש לה מ'דבר השמיטה - שמוט', והכי קאמר: בזמן שאתה משמט יובל, אתה משמט שביעית כי ההיא דירושלמי

בעלי התוספות מסבירים שהלימוד שאב"י מביא שמקיש את שמיטת הקרקע לשמיטת הכספים כוונתה להקיש את ההשמטה שנעשית ביובל לשמיטת הכספים (בה הפסוק "דבר השמיטה שמוט" עוסק). אם כך, זו אכן דרשתו של רבי בירושלמי.

רש"י כותב משהו מורכב מאוד:

רש"י מסכת גיטין דף לו עמוד א

בשביעית בזמן הזה - והלל כרבי סבירא ליה, דאמר שביעית להשמטת מלווה בזמן הזה דרבנן הוא, ואף על גב דהלל בבית שני הוה, סבירא ליה לאב"י דבבית שני, הואיל ולא היה יובל נוהג, לא נהגו שמיטין מדאורייתא, ודאמרין בערכין (דף לב): 'ימנו יובלות לקדש שמיטין' - מדרבנן קאמר. ומצאתי בתלמידי רבינו יצחק הלוי שכתב במסכת גיטין בירושלמי מנין שאין השמיטה נהגת אלא בזמן שיוכל נוהג שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט אחת שמיטת יובל ואחת שמיטת שביעית אבל בת"כ ראיתי דשביעית נוהג בזמן שאין יובל נוהג ואומר אני שהוא מחלוקת בזמן שאי אתה משמט קרקע - כגון עכשיו שבטלה קדושת הארץ

בד"ה "בזמן", רש"י מפרש שהלימוד מתייחס לתקופת הגלות, בה בטלה קדושת הארץ (כפי שלמדנו את שיטתו בתחילת היחידה). אך זה מעלה קושי – הלל חי בתקופת הבית השני, ובאותה עת לכולי עלמא קדושת הארץ חלה! רש"י עומד על כך בד"ה הקודם, ומסביר שהלל מתבסס על הלימוד של רבי, שהשמיטה אינה נוהגת כאשר היובל אינו נוהג (בסוף הדברים הוא מזכיר שדברי רבי נתונים במחלוקת, כפי שלמדנו לעיל, ובשונה מהצעתם של בעלי התוספות במסכת ערכין).

בית הלוי מסביר כך:

שו"ת בית הלוי חלק ג סימן א

וצריך לומר לפירוש רש"י דאביי לא דרש לפי מנין התיבות היתרים, רק סבירא ליה דהך שמוט יתירא בא להביא לכאן כל ענייני שמיטות אחרים הכתובים בתורה, יהיו שנים או שלשה או גם ארבעה, ומביא לכאן קרקע וגם יובל

כלומר, ההיקש הוא בין שמיטת כספים לבין שמיטת קרקע, ביובל ובשמיטה!

וכל זה יש לומר על אביי אבל רבי הא אמר להדיא "בשתי שמיטות הכתוב מדבר"! וכל זה דחק לרש"י לומר דרבי לא סבירא ליה כלל ההיקש ליובל, והא דפשיטא ליה בקרקע הוא משום דבטלה הקדושה, ורק אחר החורבן סבירא ליה דהוא דרבנן, אבל בזמן הבית סבירא ליה לרבי דשמיטה היה דאורייתא, ורק אביי הוא דאמר דהלל סבירא ליה דגם בזמן הבית היה מדרבנן, דסבירא ליה דגם יובל היקש כאן, וכן דקדק רש"י בדבריו וכתב וז"ל, "ואף על גב דהלל היה בזמן בית שני, סבירא ליה לאביי דגם אז, הואיל ולא היה יובל נוהג, לא היה שמיטה נוהג", הרי דלא כתב רש"י רק דאביי סבירא ליה כן, ולא רבי. וכל זה ברור ומוכרח בדעתו

בית הלוי מסביר שאכן דעת רבי המובאת בבבלי היא דעת רבי יוסי בירושלמי! נשוב למחלוקת בירושלמי:

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת גיטין פרק ד הלכה ג

אמר רבי יוסי: וכי משעה שגלו לבבל, כלום נפטרו אלא ממצוות התלויות בארץ? והשמט כספים נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ! חזר רבי יוסי ואמר 'זה דבר השמיטה, שמוט', בשעה שהשמיטה נוהגת בארץ מדבר תורה, השמט כספים נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ דבר תורה. בשעה שהשמיטה נוהגת בארץ מדבריהם, השמט כספים נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ מדבריהן. תמן אמרין: אפילו כמאן דאמר מעשרות מדברי תורה, מודה בשמיטה שהיא מדבריהן

"וזה דבר השמיטה – שמוט" – רבי אומר: שני שמיטין, שמיטה ויובל. בשעה שהיובל נוהג, השמיטה נוהגת מדברי תורה. פסקו היובלות, נוהגת שמיטה מדבריהן

בירושלמי, רבי יוסי מתמקד בגלות! כלומר, השמיטה בטלה בגלל שקדושת הארץ בטלה. רש"י מסביר שזו שיטת רבי המופיעה בבבלי (כפי שכבר הערנו לעיל, שדברי רבי בבבלי מתאימים יותר ללשון רבי יוסי בירושלמי). לכן ההיקש הוא בין שמיטת קרקע ושמיטת כספים. מדוע שמיטת הקרקעות בטלה? הסיבה היחידה שתנא זה יכול להציע היא מפני שהקדושה השנייה בטלה.

אביי מרחיב את השיטה הזו מעבר למה שנאמר בה. הערנו על כך במסכת מועד קטן – אביי מביא את התנא הזה, המקיש את הקרקע לשמיטת כספים, בכדי להסביר מדוע ההשקיה מותרת. אך השקיה היא עבודת קרקע, לא שמיטת כספים! לכן מסביר בית הלוי – אביי לקח את העיקרון של היקש שתי השמיטות, ולמד אותו בצורה שונה – ההיקש מקיש בין כל השמיטות כולן.

כלומר, ניתן ללמוד את הייתור "דבר השמיטה שמוט" בשני אופנים:

1. להקיש שמיטה מסוימת לשמיטה אחרת. זו דעת רבי יוסי בירושלמי, ודעת רבי בבבלי.

2. להקיש את השמיטות כולן אלו לאלו. זו דעת רבי כפי שהיא מופיעה בירושלמי, ודעת אביי.

לפי האפשרות הראשונה, רק ביטול קדושת הארץ יכולה לבטל את השמיטה, שהרי אין היקש בין השמיטה ובין היובל.

לפי האפשרות השנייה, כאשר אין יובל, אין שמיטה.

לסיכום הסוגיות שלמדנו, לפי שיטת רש"י על פי ביאורו של בית הלוי:

מחלוקת רבי יוסי ורבי בירושלמי מובאת בבבלי כשיטת רבי (הסובר כרבי יוסי בירושלמי) והרחבתו של אביי. בגמרא במסכת מועד קטן אביי מצטט את רבי, המתייחסים לשמיטת כספים, אך מרחיב את דבריו לחול גם על היקש השמיטה ליובל.

במסכת גיטין אביי מביא את דברי רבי להסביר את תקנתו של הלל הזקן. דברי רבי מסבירים מדוע שמיטה נוהגת מדרבנן בזמן הגלות. אך מכיוון שאביי מבקש להסביר את תקנת הלל הזקן, הוא מרחיב את הדרשה להיקש בין השמיטות כולן, ולכן בבית שני, כאשר היובל לא נהג, השמיטה נהגה מדרבנן בלבד.

כיצד מבארים התנאים החולקים על אביי את תקנת הפרחבול? נעסוק בכך בחלק הבא, ונראה שלא כולם פסקו כאביי.

סיכום ביניים:

יש לעבור שתי משוכות בכדי שהשמיטה תחייב מן התורה בזמן הזה:

א. קדושת הארץ

חכמים ורבי יוסי חולקים אם בחורבן בית שני קדושת הארץ פקעה, וממילא בימינו המצוות התלויות בארץ אינן מחויבות מדאורייתא (במספר מקומות בש"ס. אנו למדנו את המקור במסכת יבמות דף פב). רש"י (במסכת גיטין) פוסק כחכמים, שבזמן הזה קדושה זו איננה מחייבת את המצוות התלויות בארץ מדאורייתא, והרמב"ם פוסק ש"הקדושה השנייה עומדת לעולם".

ב. תלות השמיטה ביובל

בירושלמי ובבבלי לומדים שהיובל אינו נוהג אם אין רוב של כל שבט יושב בנחלתו. דבר זה אינו קיים בימינו. האם השמיטה בטלה כאשר היובל בטל?

בספרא חכמים ורבי יהודה חולקים במחלוקת ההפוכה – האם היובל תלוי בשמיטה. אין חולק שם שהשמיטה איננה תלויה ביובל.

בירושלמי במסכת גיטין (פרק ד הלכה ג) מובאת מחלוקת כיצד הלל פרוזבול ובכך עקר דין תורה. רבי יוסי אומר שאין שמיטת כספים בזמן הגלות, רבי אומר שאין שמיטה בזמן שאין יובל.

בעלי התוספות (על הסוגיה במסכת ערכין) סוברים שאין מחלוקת בין רבי לבין הספרא. בספרא אומרים שהשמיטה איננה תלויה בקיום המעשי של הלכות היובל. אך השמיטה עשויה להיות תלויה בחיוב לקיים את היובל.

במסכת מועד קטן (דף ב ע"ב) הגמרא מבררת מדוע הותרה השקיה בשביעית. אביי אומר שההיתר מבוסס על כך שהשמיטה בזמן הזה מדרבנן, וכמקור לכך מביא את היקש שמיטת הקרקע ושמיטת כספים בשם רבי. רבא אומר שגם חכמים, החולקים על רבי (רש"י – וסוברים שהשמיטה בזמן הזה מדאורייתא) סוברים שהתורה לא אסרה את ההשקיה בשמיטה (נעסוק בשאלה זו ביחידה הבאה).

רש"י מפרש שמדובר במחלוקת בין הספרא ובין רבי (כאמור אביי מצטט בשם רבי את המדרש שהירושלמי הביא בשם רבי יוסי).

במסכת גיטין, בסוגיה המקבילה לסוגיית הירושלמי, אביי שוב מצטט את דרשתו של רבי יוסי, בשמו של רבי.

ברם נראה שהדברים קשים. לכאורה דרשה זו מקישה את שמיטת הכספים לשמיטת הקרקעות. אך לא הובאה סיבה ששמיטת הכספים לא הייתה בימיו של הלל!

ר"ת מסביר שההיקש הוא בין שמיטת כספים לבין שמיטת הקרקעות ביובל. כלומר, הכוונה היא להקיש את השמיטה ליובל.

רש"י כותב על עצם הדרשה ש"בזמן שאי אתה משמט קרקע" – כלומר, כאשר קדושת הארץ לא חלה (אחרי חורבן הבית השני, כשיטת רבי יוסי). כיצד, אם כן, הלל תיקן את זה כבר בימיו? כאן רש"י מוסיף את הדרשה המקישה את השמיטה ליובל.

בית הלוי מסביר שרבי בבבלי סובר כרבי יוסי בירושלמי. השמיטה בטלה בזמן הגלות בלבד. אביי מרחיב את הדרשה (ובכך משווה אותה לדרשה המופיעה בירושלמי בשם רבי). כלומר – אכן לפי רבי שמיטת כספים בטלה רק כאשר שמיטת הקרקע בטלה, דהיינו בגלות. אך אביי הוא שהרחיב את הדרשה להקיש את השמיטות כולן, כולל היובל, אלו לאלו (כאמור, בדומה לדרשת רבי כפי שמופיעה בירושלמי).

הסוברים שאין הלכה כאביי

ממשיכה הסוגיה במסכת גיטין:

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף לו עמוד ב

ומי איכא מידי, דמדאורייתא לא משמטא שביעית, ותקינן רבנן דתשמטו? אמר אביי: שב ואל תעשה הוא. רבא אמר: הפקר בית דין היה הפקר

הגמרא שואלת – אם מדאורייתא השמיטה איננה חלה, הרי שעל הלווה להשיב את הלוואותיו. כיצד באים חכמים ואומרים לו "להחמיר" ולא לשלם את חובותיו?

אביי אומר שחכמים יכולים לתקן תקנות שכאלה, זכר למצווה, כל עוד זה נעשה באופן של "שב ואל תעשה".

רבא מזכיר לנו שבכוחם של חכמים להפקיר ממונו של אדם. על איזו שאלה אמירה זו עונה?

רש"י מסכת גיטין דף לו עמוד ב

רבא אמר – לעולם, בין לרבנן דפליגי אדרבי ואמרי שביעית להשמטת מלווה בזמן הזה דאורייתא ותקין הלל דלא תשמט, בין לרבי דאמר לאו דאורייתא ואמור רבנן דתשמט, לא תיקשי דבר, דבדבר שבממון אין כאן עקירת דבר מן התורה במקום סייג וגדר, דהפקר בית דין בממון היה הפקר

כלומר, רש"י אומר שרבי חולק על אביי. אביי אמר שהלל סובר שבזמנו השמיטה נהגת מדרבנן. רבא חולק על כך ואומר שגם אם בזמנו של הלל השמיטה נהגה מן התורה, בכוחו לתקן תקנה המשפיעה על ממון מכוח הפקר בית דין. בכך רבא אומר שהפרכבול אינו תלוי בשאלה אם השמיטה מדאורייתא. עוקף את כל הדיון הקודם אך בעלי התוספות חולקים על כך:

תוספות מסכת גיטין דף לו עמוד א

השתא (כלומר, בשלב הראשון של הסוגיה) לא בעי רבא לשנויי אהך קושיא דהפקר בית דין היה הפקר, כדמשני בתר הכי, משום דקשיא ליה, דלא היה לו להלל לעקור שביעית שהיא דאורייתא!

בעלי התוספות אומרים שגם אם לחכמים יש את הכוח לשנות את דיני התורה הממוניים, כל עוד השמיטה נהגת מן התורה, אין זה סביר שיבואו חכמים ויבטלו את דין התורה! לכן מסבירים בעלי התוספות שגם רבא מודה לאביי שהשמיטה דרבנן. הפנייתו לכוחם של בית הדין להפקיר עונה על השאלה השנייה – האם אין בהשמטת החובות מדרבנן גזל ביד הלווה? על כך עונה רבא – לא, מכיוון שהפקר בית דין הוא הפקר. העיטור מסכים עם דברי רש"י:

ספר העיטור אות פ - פרוזבול

אוקמה אביי בשביעית בזמן הזה ורבי היא, כדתניא: 'זוה דבר השמטה שמוט', בשתי שמיטות הכתוב מדבר ... ורבא אמר: הפקר בית דין הפקר, ומתניתין אפילו בזמן השמטת קרקע הוא, אי נמי אפילו בזמן הזה ואלבא דרבנן בדרך כלל במחלוקות אביי ורבא, הלכה כרבא. כמו כן, הלכה איננה כרבי כאשר חכמים חולקים עליו. לאור זאת מכריע העיטור שהשמיטה בזמן הזה היא מן התורה:

ספר העיטור אות פ - פרוזבול

לרבי אתה משמיט כספים אפילו בחוצה לארץ מדרבנן ... ולרבנן דפליגי עליה דרבי, אפילו מדאורייתא. אבל יובל לא נהיג, דכתיב "וקראתם דרור בארץ לכל יושביה" למדנו מדגלו שבט יהודה ושבט גד וחצי שבט מנשה פסקו יובלות ... וקיימא לן הלכה כרבי מחבירו ולא מחבירי

ישנן עוד מספר סוגיות מהן ניתן לדייק אם השמיטה נהגת מדאורייתא או מדרבנן. ביחידה הקודמת נגענו בסוגיה הזו:

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף נג עמוד ב

תניא: הנוטע בשבת, בשוגג - יקיים, במזיד - יעקר, ובשביעית, בין בשוגג בין במזיד - יעקר, דברי ר"מ; רבי יהודה אומר: בשביעית, בשוגג - יקיים, במזיד - יעקר, ובשבת, בין בשוגג בין במזיד - יעקר! ... מכדי, הא דאורייתא והא דאורייתא, מאי שנא שבת ומאי שנא שביעית?

בגמרא נאמר שהשמיטה דאורייתא כמו השבת!

לכאורה ניתן להציע שתי דחיות לראיה זו:

א. לא נאמר מפורשות בברייתא שמדובר בשמיטה בזמן הזה. מניין לנו שכוונת הגמרא היא שהשמיטה לעולם תנהג מן התורה? יתכן והגמרא אומרת: בהנחה ומדובר בשני איסורי תורה, מדוע מחמירים באחד יותר מן השני?

ב. במקרה זה, ההצעה שמדובר בשמיטה דרבנן הופכת את השאלה לקשה יותר! שאלת הגמרא היא: מדוע מחמירים בשמיטה יותר מבשבת? הגמרא רק מצביעה על כך שלא ניתן לומר שישנה הבחנה בין איסורי תורה ואיסורי דרבנן, מכיוון שרק השמיטה עשויה להיות איסור דרבנן! אם כך, הגמרא איננה קובעת שאיסורי השמיטה לעולם דאורייתא, אלא שהבחנה בין איסורי תורה ואיסורי דרבנן איננה מסייעת להבנת הברייתא!

ראייה נוספת בה נגענו ביחידה הקודמת: האם הדיון על ביטול תוספת שביעית מוכיח שהשמיטה עצמה היא דאי מן התורה? עיינו שם (עמוד 8), שם הצגנו את השיטות בעניין.

לסיכומו של דבר: העיטור מוכיח מכל הסוגיות הללו שהשמיטה נהגת בזמן הזה מן התורה:

ספר העיטור אות פ - פרובול

איכא למימר דאורייתא כרבנן, מדגרסינן בהניזקין (גיטין ג) הנוטע בשבת בשוגג יעקר וכו' ואמרין עלה "מיכדי הא דאורייתא והא דאורייתא, מאי שנא בשבת ומאי שנא שביעית" כו'. וכן גרסינן במשקין (מועד קטן ג) "יכול ילקח על תוספת שביעית", שמע מינה דכולהו סבירא להו דאורייתא

הרמב"ן אומר שאם הקדושה השנייה לא בטלה, היות השמיטה דאורייתא או דרבנן תלויה במחלוקת רבי וחכמים שלמדנו לעיל:

חידושי הרמב"ן מסכת גיטין דף לו עמוד א

ולענין הלכה שמטת קרקע נוהגת בארץ ישראל: לדברי חכמים דבר תורה, דקיימא לן קדושה ראשונה ושנייה יש להן, שלישית אין להן, ולמ"ד יש להן, מדרבנן, ולדברי רבי ודאי מדבריהם נוהגת היא

סיכום ביניים:

במסכת גיטין (דף לו ע"א) מבררים כיצד תיקן הלל פרובול, לכאורה נגד דין התורה.

אביי אומר שהשמיטה בזמן הזה מדרבנן. שואלת הגמרא – כיצד חכמים תיקנו השמטת כספים אם התורה איננה מחייבת זאת? אביי אומר שחכמים יכולים לתקן בשב ואל תעשה. רבא אומר שהפקר בית דין הפקר.

בעלי התוספות מסבירים שרבא עונה על השאלה כיצד חכמים מאפשרים ללווים לא לשלם את חובותיהם (אם אין חובת השמטת כספים).

רש"י והעיטור מבינים שרבא חולק על אביי לגמרי. הלל תיקן את הפרובול, גם כאשר השמיטה חלה מן התורה, מכוח הפקר בית דין.

העיטור מבין שרבא חולק על אביי וסובר שהשמיטה בזמן הזה מן התורה. ממילא הוא מכריע להלכה שהשמיטה בזמן הזה מן התורה.

ראיה נוספת לשיטה ששמיטה בזמן הזה מן התורה מובאת מהסוגיה במסכת גיטין, שם אומרת הגמרא שלכאורה לא היה אמור להיות הבדל בין גזרות על השבת לבין גזרות על השמיטה, מכיוון ששתיהן מדאורייתא. הגמרא איננה מציעה שהשמיטה בזמן הזה מדרבנן. מוכח שלגמרא אין ערעור על כך שהשמיטה מן התורה.

ברם ניתן לדחות ראיה זו:

- א. מן המשנה אין אינדיקציה לכך שמדובר בשמיטה בזמן הזה בדווקא. ודאי שבשלב הראשון הגמרא תניח שדינה תקף בכל זמן.
- ב. שאלת הגמרא היא מדוע מחמירים יותר בשמיטה מאשר בשבת. אם השמיטה היא מדרבנן, זה לא פותר את הבעיה.

שמיטה בבית שני, והשפעת תקנת עזרא

נשוב לקושיה שהנחנו בתחילת היחידה:

בירושלמי נשמע שיטת מחלוקת בין רבי יוסי ורבי אם השמיטה תלויה ביובל או בישיבה בארץ. הערנו שם שלכאורה לא מובן כיצד רבי יוסי עונה על שאלת הגמרא – כיצד תיקן הלל את הפרובול נגד דין התורה, הרי בימיו של הלל השמיטה חלה מן התורה לפי רבי יוסי!

ספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סימן קכג

על כרחין היה היובל נוהג בזמן בית שני, כדאמרין בפרק בתרא דערכין, דאמר "מקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע, מה ביאתן בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות" וכו'. והתם נמי דאמרין "משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות", ההיא כדמתרץ לה רבי יוחנן: ירמיה החזירן ויאשיהו מלך עליהן. ובבית שני אף על פי שלא חזרו כולן, כיוון שחזר מכל שבט ולא היו מעורבבין, מנו יובלות כי חזרו מכל שבט ושבט והיו יושבין בעריהם כדאמרין ... והא דאמרין "הלל תקן פרובול", ומוקי לה בגמרא בשביעית בזמן הזה ... יש לומר לדורות הבאים תיקן, שהיה יודע שיחרב הבית

ר"ת אומר שהן בימי ירמיה והן בימי עזרא חזרה נציגות מכל שבט שישב בנחלתו, ולכן השמיטה התקיימה באותה עת מדאורייתא. כיצד, אם כן, תיקן הלל (שנפטר כששים שנה לפני חורבן הבית השני) את הפרובול, אם בבית שני השמיטה נהגה מדאורייתא? ר"ת אומר שהלל ידע שהבית עתיד להיחרב, ותיקן תקנה שתתאים לתקופה הבאה אחריו! מעתה מתורצת גם שיטת רבי יוסי: הלל תיקן את הפרובול בשביל הדור הבא. הרמב"ן מקשה קושיות רבות על דברי ר"ת:

חידושי הרמב"ן מסכת גיטין דף לו עמוד א

ואינו מחוור לי, שלפי דעתי אפילו למ"ד עשרת השבטים ירמיהו החזירן, לא גלו לבבל מעולם אלא חזרו למקומם הראשון, כדאמרין "ואבדתם בגוים" אלו עשרת שבטים שגלו למדי ושם נשתקעו כולם ולא נתערבו עם ישראל ולא גלו לבבל ובבית שני לא היו מעולם ועוד שאם לא היה הלל מתקן דורו לא היה מתקן לדורות הבאים אלא הם יחושו לעצמם! ועוד, אי אפשר לומר שיתקן הלל ויאמר לכשיחרב בית המקדש יעשו פרוזבול, חס ושלוש! שלא היה פותח פיו לשטן ולא מתקן תקנות לחרבן אף על פי שהיו יודעין שיחרב! והתימה הגדול שמתמיהנו הרב ז"ל בדבריו, שהרי המקראות מוכיחים הן והרבה מפורשין מהם ובדברי הימים מפורשים כל החוזרים ומשבט יהודה ובנימין היו! ועוד, שהרי כי אסקינהו עזרא, לאו כולהו ישראל סלוק, ו...אינו נקרא 'כל יושביה עליה' ולא 'בבאכס' עד דאיכא רוב כל שבט ושבת כדאמרין בעלמא בכל דיני הצבור, לפסח ופר העלם דבר של צבור, וכי תעלה על דעת הרב ז"ל שאם עלו שנים או שלשה מכל שבט ושבת יהא יובל נוהג להם?

הרמב"ן תוקף בעיקר שתי נקודות בדברי ר"ת:

א. אין זה סביר שהלל הזקן יתקן תקנה עבור תקופה שלא רק שאינו חי בה, אלא אף מתפלל שלעולם לא תבוא

ב. כיצד יתכן שתקיים הדרישה שעם ישראל ישב לשבטיו אם רוב מוחלט של העם שרוי בגלות? ביחס לעניין השני, החתם סופר תולה את מחלוקתם בשאלה מעניינת, שעשויה אף להוות נפקא מינה לימינו!

חתם סופר מסכת גיטין דף לו עמוד א

ומה שנלע"ד: בוודאי ירמיה לא החזיר אלא מעט מכל שבט כדי שימלוך יאשיהו על י"ב שבטים, ואותן שהחזיר גלו לבבל וחזרו עם עזרא. אך זה תליא בפלוגתא (במסכת סנהדרין) לרבי עקיבא אותן שבלחלח וחבר אין עתידין לחזור לעולם, ונמצא לא נשאר מהם אלא אותן שהחזיר ירמיה ועלו בימי עזרא, והוה כל יושביה. אבל אנן קיימא לן כרבי אליעזר התם, שעתידין לחזור במהרה בימינו, נמצא אותן מעט שהחזיר ירמיה ושעלו בימי עזרא לא מיקרי "כל יושביה", וסוגיה דערכין כרבי עקיבא דלא כהלכתא

ישנה מחלוקת במסכת סנהדרין אם עשרת השבטים עתידים לשוב. החתם סופר אומר שמוסכם שבימי ירמיהו ועזרא שבה קבוצה קטנה מתוך עשרת השבטים. השאלה היא מה צפוי לקרות ליתר: ר"ת מסביר שהגמרא בערכין מניחה שעשרת השבטים לא ישובו. הם נעלמו, וכבר אינם כלולים בעם ישראל. ממילא, הבודדים ששבו בימי ירמיהו (ולאחר מכן בימי עזרא) מהווים כל השבט! לכן בימי עזרא הייתה נציגות של 100% מעשרת השבטים, ועוד קבוצה קטנה משבט יהודה (יחסית למספר האנשים שהיו ידועים כאנשי יהודה באותה עת). מכיוון שרוב מוחלט של רוב השבטים, ועוד נציגות קטנה של היתר, היו בארץ, שבה מצוות היובל מדאורייתא!

דחייתו של הרמב"ן תואמת את דעת רבי אליעזר.

שאלה זו עשויה להיות משמעותית לימינו אנו. אנו תפילה כי במהרה בימינו נזכה להעלות רוב מוחלט של היהודים לארץ הקודש. אך כעת לא ידוע היכן נמצאים יתר השבטים. אם נפסוק שעשרת השבטים לא ישובו, אזי יהיה נכון לומר שרוב מוחלט של העם שרוי על אדמתו (ברם צע"ג מה ייעשה ביחס לדרישה שהשבטים ישבו בנחלתם).

[מעניין שם, ביחס לסדרת מחלוקות על הזכאים לעולם הבא, וכן השאלה אם עשרת השבטים עתידים לשוב, כותב הרמב"ם:

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סנהדרין פרק י משנה ג

כבר הזכרנו לך כמה פעמים שכל מחלוקת שתהיה בין החכמים ואינה תלויה במעשה אלא קביעת סברה בלבד אין מקום לפסוק הלכה כאחד מהם]

הרב ברוך מגרמיזא (מראשוני בעלי התוספות, תלמיד ר"י הזקן) מציע הבנה אחרת למה שקרה בזמנו של עזרא:

ספר התרומה הלכות ארץ ישראל

בירושלמי דשביעית אמר משגלו נפטרו, וכשעלו בימי עזרא קבלו עליהן חיוב מעשרות מאיליהן, והסכים הקדוש ברוך הוא על ידו. אלמא קדושת יהושע בטלה. ונראה דהכי פירושא, בימי יהושע ודאי הוטל עליהן חובה לקדש כל מה שבתוך תחומין המפורשין באלה מסעי. וכשעלו בימי עזרא היה יכולת בידם להניח מלקדש ... ואף על פי כן קא

מחיבי עזמן לקדש הרבה למעשרות. ומכל מקום מה שקדשו חייב מן התורה במעשר. ואפילו סברי ... דקדושת עזרא לעולם קיימת, אפילו בימיהם, אותם כרכים משהניח עזרא לקדש כבראשונה הוי חוצה לארץ ... והשתא הוכחתי דקדושת יהושע בטלה ... ולא תימא מכל מקום הלכה קדושת עזרא לתרומה ומעשר קיימת לעולם, אף בזמן הזה, כתנא דסדר עולם ... אין הלכה כן, אלא בזמן הזה בטלה, ואין חייב מן התורה להפריש תרומה ומעשר ... ומטעם זה נוכל לומר דבשביעית מותר לחרוש ולזרוע בקרקע העכו"ם אפילו מדרבנן. וההיא דתנן פרק הניזקין אין עודרין עם העכו"ם בשביעית, יסבור קדשה לעתיד לבא, ואף על פי שאין יובל נוהג, מכל מקום שביעית נוהגת

ספר התרומה תולה את שאלת חובת המצוות התלויות בארץ בשאלה אם קדושה ראשונה בטלה או לא, בלבד. הוא סובר שאם היה צורך להקדיש שנית, קדושה זו חלה בתקופת עזרא בלבד. לשיטתו השמיטה בזמן הזה מדרבנן בלבד, אך לא בגלל התלות ביובל, אלא מפני שקדושת הארץ פקעה!

שו"ת בית הלוי חלק ג סימן א ענף ב

עוד נ"מ בזה הוא בזמן בית שני דלהסוברים משום דתלוי ביובל, אם כן גם בזמן הבית היה דרבנן, דגם אז לא היה יובל, כיון דאין כל יושביה עליה, אבל לדעת ספר התרומה, דסבירא ליה דלהלכה קיימא לן כרבנן דאינו תלוי ביובל, ורק משום דבטלה הקדושה, אם כן בזמן בית שני היה שמיטה מדאורייתא

מתוך כך, בית הלוי מציע נפקא מינות גם לימינו:

ואם כן גם בזמן הזה איכא נפקא מינה גדולה ביניהם :

דלטעם משום דבטלה, אם כן כל דיני שמיטה בזמן הזה הוא מתקנת החכמים שהיו סמוכים להחורבן, ובוודאי דיש מקום לומר דדיני שמיטה הוא כמו כל האיסורין שהם מדרבנן, ובכל אופן דקיימא לן בכל האיסורים דבדרבנן להקל, בכי האי גוונא נוכל להקל גם בשמיטה. אבל אם נאמר דקדושה שניה לא בטלה, ורק משום דאין יובל, והרי גם בזמן הבית לא היה יובל, אם כן חיובו עתה, בזמן הזה, מכוחו של התקנה שתיקנו עולי גולה אז בימי עזרא וקיבלו עליהם לשמור שמיטה, אף על גב דאין יובל, אם כן לא נקרא שמיטה דרבנן, רק הוא דברי קבלה! ... וכמו שכתוב שם "ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים וחותמים ועל החתום שרינו לויין לכהנים ועל החתומים וכו' ובאים באלה ובשבעה כו' וניטוש את השביעית ומשא כל יד", הרי דכל עולי הגולה קיבלו עליהם באלה ובשבעה לשמור שמיטה, הן שמיטת קרקע והן שמיטת כספים, ובוודאי דיש לו דין כל חומר איסורא דאורייתא, כדין דברי קבלה וכדין שבעה ציבור על דורותם, ואין מקום להקל בזמן הזה יותר מבזמן הבית!

מתוך השוואת דברי הראשונים, בית הלוי מסיק מסקנה מפתיעה:

התרומה אומר שהשמיטה תלויה בקדושת הארץ, בלבד. החולקים אומרים שבנוסף לכך יש תנאי שיקדשו את היובלות. אך בכדי לומר שהשמיטה תלויה ביובל, עליהם להניח שהקדושה שקידש עזרא לא בטלה, אחרת היו אומרים שחסרים שני תנאים!

אחרי שהתברר שראשונים אלו סוברים שקדושת עזרא לא בטלה, השלב הבא הוא לברר את תוקף תקנת השמיטה בזמן עזרא. אם אותה הקדושה שחלה בזמן עזרא עודה בעינה, לא ברור שאותה קבלה שקבלו בימי עזרא תפוג. האם אותה אלה ושבעה שחלה עליהם, חלה עלינו?

אם תקנת עזרא חלה עלינו, תוקף השמיטה בימינו אינו בגדר דרבנן רגיל, אלא בגדר חמור יותר, של דברי קבלה. נפקא מינה שביית הלוי כבר מציע הוא היחס לספקות. כללית ספק דאורייתא לחומרא. ספק דרבנן לקולא. אך דינו של ספק מדברי קבלה כדין ספק דאורייתא, ויש להחמיר בו! בהמשך הדברים, בית הלוי מחדד את ההגדרה:

שם אות ד

בתקנות עזרא יש בו שני עניינים : אחת – שהיא תקנות בית דין הגדול של כל ישראל עולי הגולה. ועוד נוסף בו איסור אלה ושבעה הציבור שקיבלו עליהם. והנה אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמניין. וזה שייך על עיקר התקנה הראשונה, דלא בטלה אלא אם כן בית הדין האחרון גדול מהם. אבל איסור האלה והשבעה הרי יש לו דין אחר, דציבור שגזרו בחרם, הרי גם דור הבא אחרינו יוכל להתירו בלא שום פתח כמבואר ביורה דעה, ולא נזכר שם דצריך שיהיה האחרון גדול בחכמה מהראשון, ואם כן גם בדורו של הלל שתיקן פרוזבול, ודורן של חכמים בעלי המשנה שאמרו משקין בתי השלחין כיון שהיה אסיפתם של כל חכמי ישראל ומנהיגיהם בדורם, הרי איסור השבעה והחרם הותר, ולא נשאר רק עצם ההנהגה של עזרא, דזה אי אפשר לבטלו, ואם כן אינו רק מדרבנן, ושפיר אמר אב"י "בשביעית בזמן הזה דרבנן". וכל זה הוא רק במה שהתירו החכמים בעלי המשנה, אבל מה שלא התירו הם, והניחו אותו באיסורו, הרי יש בו איסור שבעה ... היוצא מזה, דאף על גב דעיקר האיסור הוא מדבריהם, ושפיר כתבו הפוסקים שהוא מדבריהם, מתקנת עזרא, אבל אחר שאסרוהו, חמיר איסורו כדאורייתא

בית הלוי מבאר שבימי עזרא שני דברים קרו. האחד זו תקנה של בית דין. השני זו האלה והשבעה. תקנת בית הדין מייצרת איסור דרבנן, ככל איסור דרבנן אחר. השבעה של הכלל מייצרת גדר חמור יותר, של דברי

קבלה. מצד חומרתם, השבועה חמורה יותר. אך מצד היכולת להתיר אותם, התמונה הפוכה: את תקנת בית הדין, שהיא דרבנן בלבד, רק בית דין גדול מבית הדין הקודם יכול להתיר. לעומת זאת, את השבועה החמורה קל להתיר – חכמי ישראל שבכל דור יכולים להחליט להתיר את הנדר. חז"ל בחרו להתיר רק חלקים מסוימים מתוכו. אם כך, חלקי הנדר שהחליטו להתיר שבו להיות איסור דרבנן בלבד. חלקי הנדר שלא התירו מפורשות עדים אסורים מדברי קבלה. כאמור, נפקא מינה אחת לכך היא הדין של הספקות: אם ישנו ספק ביחס לחלקי השמיטה שאנו מקיימים מדרבנן, ניתן להקל בהם. אך ביחס לחלקים שלא התירו מפורשות, ספקם יהיה לחומרה, כדין ספק דאורייתא.

הרב קוק דוחה את דבריו:

מבוא לשבת הארץ אות ח

הגאון בעל בית הלוי ז"ל בא לחדש... שכבר קבלו עליהם בימי עזרא אלה ושבועה... אכן דבריו אלה מפליאים מאד, ויש עליהם כמה תשובות:

- א. אם נאמר שיש לחוש בחיוב שביעית מצד השבועה הזאת שמימי עזרא, הלא תקשה טובא בגמרא בגיטין (לו ע"א)... 'שבביעית בזמן הזה דרבנן'... הלא קיים עדיין כח השבועה ההיא...
- ב. למה להם לקשר כל כך את הדורות הבאים יותר מכוחה של האלה והשבועה? ואם יראו כולם שיש צורך בהיתר, הלא בוודאי יהיה ראוי להתיר, ומה אכפת להם שיתירו אז?
- ג. הרי כתוב שם בקרא לשון שבועה, ושבועה אינה חלה כלל על הדורות הבאים...
- ד. בלאו הכי נראה ששבועה זו כולה אינה שייכת רק לזמן בית המקדש, כיון שכתובים בה ענייני בית המקדש, ונסתיימה בזה: "ולא נעזב את בית אלוקינו"
- ה. עיקר השבועה הייתה לשמור את מצוות ה'... לכן יש לומר שאין שבועה חלה לקיים את המצוות, ולא הוי אלא לזרוזי נפשיהו...

הרב קוק מעיר חמש הערות על דברי בית הלוי:

- א. בסוגיות אומרים שהשמיטה היא דרבנן. לא אומרים שהתירו את דברי הקבלה ואזי נעשתה דרבנן. לפי בית הלוי, בכל הסוגיות הללו ישנו דילוג על שלב.
 - ב. מבחינה עקרונית יותר: מה ראה עזרא להטיל שבועה על כל ישראל לדורות עולם? נניח שראה צורך בימיו. אך מדוע שיחליט להשביע גם אותנו אחרי שנות דור? יותר הגיוני להחליט החלטות לדור, ולאפשר לדורות הבאים להחליט לבד מה לעשות.
 - ג. שבועה רגילה איננה עוברת מדור לדור. זה חידוש גדול שהשבועה שנשבעו שם מחייבת אנשים בדורות הבאים.
 - ד. גם אם נקבל את הטענה ששבועתו של עזרא מחייבת את הדור הבא, ניסוחי השבועה קשורים למקדש. אם כך, לכאורה לכל היותר הם מחייבים כל עוד בית המקדש עומד על תילו.
 - ה. השבועה איננה מתמקדת בשמיטה דווקא. השבועה היא על המצוות, באופן כללי, כאשר היה צורך מסוים להדגיש נושאים מסוימים. אך לא ניכר שמטרת השבועה הייתה לייצר חיובים חדשים, אלא לחזק ולזרז את העם לקיים את המצוות המוטלות עליהן (המושג "לזרזי נפשיהו" לקוח מהסוגיה בנדרים דף ח ע"א, שם נאמר שיש תוקף לשבועה לקיים מצווה, למרות שחייב לקיים אותה גם לפני השבועה, מכיוון שהשבועה מחזקת את הרצון לקיים את המצווה. הרב קוק מקשר לסוגיה זו בכדי לחדד שמדובר בשבועה על חיובים שכבר הוטלו עליהם, ולא שבועה שנועדה לייצר חיובים חדשים).
- החזון איש דוחה אף הוא את דברי בית הלוי, ובעיקר מתמקד בתוכן השבועה (במקביל להערה החמישית של הרב קוק):

חזון איש שביעית סימן יח סעיף ד

כתב בספר... בית הלוי דשביעית בזמן הזה דאורייתא משום שבועת הנשיאים... וניכרים הדברים שהיה לחיזוק השעה בדבר שהיו נכשלים... ואף אותן שנשבעו לא באו להוסיף שלא יתירו במקום שאפשר להקל בדרבנן, אלא נשבעו לשמור כפי תקנת חכמים, ומה שרואים חכמים להתיר במקום פסידא או תיקון העולם, אינו בכלל השבועה

כאמור, בית הלוי מציע נפקא מינה להחמרה בספקות. הרב קוק חולק גם על זה, גם לשיטת בית הלוי:

מבוא לשבת הארץ אות ז

אם נאמר בכל מצוה, שביטולה מן התורה בא על ידי ביטול קדושת הארץ, שכשהיא נוהגת מדרבנן אין לדון אותה בחומר של תורה לדיני ספקות וכיוצא בזה, הוא הדין שאין לדון כן בשביעית לכל הדעות, בין לדעת האומרים שביטולה מן התורה בא מפני ביטול היובל ובין לדעת האומרים שהוא מפני החורבן.

סיכום:

ר"ת אומר שבזמן הבית השני הייתה נציגות של כל שבט על אדמתו. לפיכך קיימו את היובל ואף את השמיטה בבית השני. אם כן, כיצד תיקן הלל את הפרוזבול (הן לפי רבי יוסי והן לפי רבי, בירושלמי בו פתחנו)? ר"ת מסביר שהלל ידע שהבית ייחרב, ולכן מראש תיקן פרוזבול.

הרמב"ן תוקף בעיקר שתי נקודות בדברי ר"ת:

- א. אין זה סביר שהלל הזקן יתקן תקנה עבור תקופה שלא רק שאינו חי בה, אלא אף מתפלל שלעולם לא תבוא
- ב. כיצד יתכן שתתקיים הדרישה שעם ישראל ישב לשבטיו אם רוב מוחלט של העם שרוי בגלות?

החתם סופר אומר שר"ת מניח שעשרת השבטים לא ישובו. ממילא, הבודדים שהיו בימי עזרא היו רוב השבט (הרלוונטי). דבר זה תלוי במחלוקת תנאים במסכת סנהדרין, אם עשרת השבטים עתידים לשוב. לכאורה הרמב"ן סובר שהם עתידים לשוב, ועד שישובו לא ננהג שמיטה או יובל.

ספר התרומה דוחה את התלות של השמיטה ביובל, ואומר שהסיבה שהשמיטה מדרבנן בזמן הזה היא מפני שאין קדושה בארץ ישראל. ברגע שנקדש את הארץ בשלישית, נתחייב בשמיטה מיד.

אומר בית הלוי: אם כך, הרי שמי שסובר שאין שמיטה בגלל שאין יובל בהכרח סובר שיש קדושה לארץ.

לגבי עצם תקנת עזרא, בית הלוי מזהה שני דברים נפרדים: תקנת הסנהדרין של אותה העת, ואיסור אלה ושבועה. האיסור השני, האוסר באלה ושבועה, לא סר, ולכן הוא מחייב אותנו גם בימינו!

חלקים מסוימים חז"ל התירו מאז. אך החלקים שלא התירו יחייבו גם אותנו. נפקא מינה לדוגמא: יש להחמיר בספקות כמו שמחמירים בספק דאורייתא.

הרב קוק מעיר חמש הערות על דברי בית הלוי:

- א. בסוגיות אומרים שהשמיטה היא דרבנן. לא אומרים שהתירו את דברי הקבלה ואזי נעשתה דרבנן. לפי בית הלוי, בכל הסוגיות הללו ישנו דילוג על שלב.
- ב. מבחינה עקרונית יותר: מה ראה עזרא להטיל שבועה על כל ישראל לדורות עולם? נניח שראה צורך בימיו. אך מדוע שיחליט להשביע גם אותנו אחרי שנות דור? יותר הגיוני להחליט החלטות לדורו, ולאפשר לדורות הבאים להחליט לבד מה לעשות.
- ג. שבועה רגילה איננה עוברת מדור לדור. זה חידוש גדול שהשבועה שנשבעו שם מחייבת אנשים בדורות הבאים.
- ד. גם אם נקבל את הטענה ששבועתו של עזרא מחייבת את הדור הבא, ניסוחי השבועה קשורים למקדש. אם כך, לכאורה לכל היותר הם מחייבים כל עוד בית המקדש עומד על תילו.
- ה. השבועה איננה מתמקדת בשמיטה דווקא. השבועה היא על המצוות, באופן כללי, כאשר היה צורך מסוים להדגיש נושאים מסוימים. אך לא ניכר שמטרת השבועה הייתה לייצר חיובים חדשים, אלא לחזק ולזרז את העם לקיים את המצוות המוטלות עליהן (המושג "לזרוזי נפשיהו" לקוח מהסוגיה בנדרים דף ח ע"א, שם נאמר שיש תוקף לשבועה לקיים מצווה, למרות שחייב לקיים אותה גם לפני השבועה, מכיוון שהשבועה מחזקת את הרצון לקיים את המצווה. הרב קוק מקשר לסוגיה זו בכדי לחדד שמדובר בשבועה על חיובים שכבר הוטלו עליהם, ולא שבועה שנועדה לייצר חיובים חדשים). החזון איש מצטרף להערה זו.

הסוברים שאין חובה לקיים שמיטה בזמן הזה

רש"י ור"ת מסכימים שביטול היובל ביטל את חובת השמיטה מדאורייתא, אך סבורים שישנה חובה דרבנן לקיים את השמיטה. הרמב"ד חולק:

השגות הרמב"ד על הרי"ף מסכת גיטין דף יט עמוד א

ונראה לי דהני כולו מדת חסידות קא עבדי, דהא קיימא לן כרבי, דדריש 'דבר השמטה שמוט', והשתא ודאי אן יובל נוהג, לא בארץ ולא בחו"ל, לא מן התורה ולא מדרבנן, שהרי אין יושביה עליה, ואין שם בית דין תוקעים ... והנך מעכבי, כדאיתא ... "אלא הכתיב 'בארץ', ההיא בזמן שהדרור נוהג בארץ נוהג בחו"ל, בזמן שאין הדרור נוהג בארץ אין" וכו'. והא למאי איצטריך הכי סלקא דעתיה שלא יהא נוהג בארץ, ויהא נוהג בחו"ל? אלא ודאי הכי קאמר: אפילו בזמן שיושביה עליה, אם אינו נוהג בארץ, כגון שלא תקעו ולא שלחו, אינו נוהג בחו"ל, אפילו יהיו שם בית דין, וכל שכן השתא

הרמב"ד סובר שמכיוון שבטל היובל, השמיטה איננה נוהגת כלל. בנוסף, אין אפשרות לקדש את השנה אם אין בית דין שמקדשים את שנת היובל. כל מה שמסופר שחכמים התייחסו לשמיטת כספים זו מידת חסידות בלבד! השמיטה היא לכל היותר מנהג.

❖ הרחבות – בעל המאור סובר כראב"ד

הרמב"ן מחדד את שיטת הראב"ד, וחולק עליו:

חידושי הרמב"ן מסכת גיטין דף לו עמוד א

אבל י"א שהלכה כרבי דאמר אין שמטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג ... וכיוון דקיי"ל שהשמטה תלויה ביובל לדבר תורה, אף מדבריהם אינה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג מדבריהם, וכי היכי דתקון רבנן זכר לשמטה, תקון זכר ליובל, ואי אפשר שתקנו לזה ולא תקנו לזה, לפי ששניהם תלויים זו בזו, והיובל טעון קדוש בית דין, ובימי רבותינו היה בית דין קבוע בארץ ישראל, ותוקעין ומשלחין עבדים ושדות חוזרין לבעליהן זכר ליובל, ולפיכך היתה השמטה נוהגת מדבריהם בין בעבודת קרקע בין בהשמטת כספים. אבל עכשיו שאין שם בית דין שמקדשין אותו, ואין תוקעין ואין משלחין עבדים, אין היובל נוהג כלל ... וכיון שבטל היובל בטול גמור ואינו נוהג אפילו מדבריהם, אף השמיטה אינה נוהגת כלל ואפילו מדבריהם, לא בעבודת קרקע ולא בהשמטת כספים, וזו היא דעת הראב"ד ז"ל

בכדי שמצוות היובל תהיה בתוקף, צריכים להתקיים שני תנאים: א. יושביה עליה. ב. קידוש בית דין. גם אם אין יושביה עליה, בית דין יכולים להחליט לקדש את השנה מדרבנן. אך כל עוד בית הדין אינו עושה זאת, היובל אינו מתקיים, אפילו מדרבנן. ממילא גם השמיטה איננה מתקיימת, אפילו מדרבנן. הרמב"ן דוחה את דבריו:

ואין זה מחוור, ועוד שאמרו בירושלמי: 'לדברי רבי פסקו היובלות, שמיטה נוהגת מדבריהם', ולא אמרו 'בשעה שהיובל נוהג מדבריהם שמטה נוהגת מדבריהם', ועוד שמימי ר' הלל הנשיא שתקן לנו סדר מועדות וקדשן לדורות על פי מנין שאנו מונין בו שוב לא היה בארץ ישראל בית דין ראוי לקדש, וכל שכן בימי רב אשי שכבר בטלו מומחין מארץ ישראל, אלא בזמן הזה היה, ואף על פי כן מצינו לו ולרבנן דדריה דמשמטי ומטרחי נפשייהו למיכתב פרוזבול ... ומי שאומר מדת חסידות היתה להם אין שומעין לו שכל שלא תקנו חכמים אין העושה אותו נקרא חסיד אלא הדיוט

הרמב"ן טוען בעיקר שמהסוגיות ודאי משמע שקיימו שמיטה מדרבנן, ולגבי הטענה שבית הדין אינו מקדש את היובלות, דבר זה נכון לגבי כל ראש חודש. הלל הזקן כבר קבע את הלוח, ואנו סומכים על הקדשתו שלו לדורי דורות. כשם שזה מועיל לעניין ראשי חדשים, כך זה מועיל לעניין השמיטה (בסוף דבריו הוא אומר שלא עושים מידות חסידות שכאלה).

הרב קוק דוחה את השיטה הזו מכיוון בסיסי יותר: גם אם הם צודקים שעקרונית השמיטה בטלה כליל, ישנה קבלה של עם ישראל לקיים אותה מדרבנן:

שבת הארץ על הרמב"ם פרק ז הלכה כה

ונראה שאפילו לדבריהם [של הראב"ד וסיעתו] כבר קבלו אבותינו יושבי ארץ ישראל מעולם, גם אחר שכבר לא היה בית דין מקדש שנים, לחוש ולהנהיג שביעית זכר לחיוב שביעית של תורה, שתהיה נוהגת כאשר ישובו כל ישראל לארץ ישראל ויהיו כל יושביה עליה

יש לציין שהרמב"ן אומר שהראב"ד חזר בו (ברם, אין לנו עדות שבעל המאור, הסובר כמותו, חזר בו):

חידושי הרמב"ן מסכת גיטין דף לו עמוד א

במסכת עבודה זרה בשמעתא דרב הונא בריה דר' יהושע מצאתי לרב הנזכר ז"ל ... 'נהי נמי דמדאורייתא לא נהגא, מדרבנן מיהא נהגא, ואפילו בחוצה לארץ', ויפה כיון שחזר והודה על האמת

(למדנו לעיל שהרמב"ן תלה את תוקף השמיטה במחלוקת רבי ורבנן, בתנאי שקדושה שנייה לא בטלה. אחרי לימוד דברי הראב"ד, סגנונו מובן יותר: הדבר החשוב לו הוא לדחות את דברי הראב"ד, ולהכריע שמקיימים את השמיטה, דאורייתא או דרבנן, ופחות חשוב לו אם לפסוק שהשמיטה דאורייתא או דרבנן).

❖ הרחבות – האם אפשר לקיים את השמיטה אם הברכה איננה שורה?

לסיכום:

הראב"ד אומר שאם אין יובל, אין שמיטה. בכלל. גם לא מדרבנן. מה שנהגו חכמים לקיים את השמיטה זו מידת חסידות בלבד. הרמב"ן אומר שזה לא יתכן. בכל הסוגיות ישנה הנחה שישנן קולות ביחס לשמיטה, מדרבנן, אך אם זו מידת חסידות בלבד, מדוע דנים במה ניתן להקל ובמה לא? הרמב"ן מציין שהראב"ד חזר בו.

הרב קוק אומר שגם אם הראב"ד צודק, בשלב מסוים עם ישראל כבר קיבל על עצמו ונהג לקיים את השמיטה. לכן אין מקום לומר שזו מידת חסידות בלבד.

שיטת הרמב"ם

אמנם יש הבדל בין הלימוד של רש"י לבין הלימוד של ר"ת. משמעות שתי השמיטות המהירות בפסוק "דבר השמיטה – שמוט" הן שונות. אך בסופו של דבר, ר"ת מודה שביתת הקרקע בשביעית נגזרת אחרי שמיטת הכספים, המוקשת לשמיטת קרקעות ביובל. הרמב"ם דורש את הדרשא בדומה לר"ת, ואינו מזכיר את שמיטת הקרקעות!

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ט הלכה ב

אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג, שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף, ודבר זה קבלה הוא, אמרו חכמים: בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים בכל מקום, בין בארץ בין בחוצה לארץ, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע, אין אתה משמיט כספים בשביעית אפילו בארץ

כך מדייקים מדבריו הכסף משנה והרב קנייבסקי:

כסף משנה הלכות שמיטה ויובל פרק ט הלכה ב

נראה מדברי רבינו שמפרש שמה שאמרו שם בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים ליובל קרי משמט קרקע שהרי שדות חוזרות לבעלים וכמו שכתב בסוף פרק י'. אבל שמיטת קרקע אף בזמן הזה נוהגת מן התורה

דרך אמונה - ביאור ההלכה הלכות שמיטה ויובל פרק ט הלכה ב

רבנו כאן מפרש גם כן כפי ר"ת אלא דפירש דלא מיירי כאן בשמיטת קרקע אלא בשמיטת כספים ויליף שמיטת כספים דשמיטה משמיטת קרקע החוזרות לבעלים ביובל דדמיא לשמיטת כספים שחוזר לבעלים

בפרק הבא הרמב"ם מזכיר את היחס בין היובל ובין השמיטה שנית:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק י הלכה ח

משגלה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות, שנאמר "וקראתם דרור בארץ לכל יושביה", בזמן שכל יושביה עליה, והוא שלא יהיו מעורבבין שבט בשבט, אלא כולן יושבים כתקן. בזמן שהיובל נוהג בארץ, נוהג בחו"ל שנאמר "יובל היא", בכל מקום, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית.

הלכה ט

ובזמן שהיובל נוהג, נוהג דין עבד עברי, ודין בתי ערי חומה, ודין שדה חרמים ודין שדה אחוזה, ומקבלין גר תושב, ונוהגת שביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מן התורה, ובזמן שאין היובל [נוהג] אינו נוהג אחד מכל אלו, חוץ משביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם, כמו שביארנו

ניתן לקרוא את המשפט האחרון ברמב"ם בשני אופנים:

דרך א':

חוץ משביעית בארץ

והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם

לפי דרך זו השביעית בארץ מדאורייתא.

דרך ב:

חוץ משביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום,

מדבריהם

כלומר, אמנם ישנה הבחנה בין שביטת הקרקע, הנוהגת בארץ, ובין שמיטת הכספים, הנוהגת בכל מקום. אך

שני הדברים נוהגים מדבריהם בלבד.

הכסף משנה, בהתאם לשיטתו, מדגיש שיש לפרש בדרך הראשונה:

כסף משנה הלכות שמיטה ויובל פרק י הלכה ט

מה שכתב חוץ משביעית בארץ וכו'. לא קאי אלא לשמטת כספים, דאילו שביעית בארץ אף בזמן הזה הוא מה"ת

מעקרונות הקק"ל: היבטים החברתיים של מצוות השמיטה, על חלקיה הרבים
 מסקנת הכסף משנה מייצרת הבחנה בין היובל ושמיטת הכספים, מצד אחד, ושמיטת הקרקעות והפקרת היובל, מצד שני. כשחושבים על הצד החברתי של השמיטה, מיד עולה הנושא של זמינות היבולים לכל. איחוד היובל ושמיטת הכספים מאיר באור יקרות פן נוסף של עולם השמיטה והיובל. היבט חברתי אחר נשקף לנו. אחרי שנים בהן נוצרים פערים חברתיים, שמיטת הכספים משיגה שוויון בנושא החובות הכספיים, היובל משיב את השוויון בעולם בו, מאז ועד היום האי שוויון בולט ביותר והוא עולם השליטה על המשאב היקר ביותר – הנדל"ן. הקופסא הכחולה של קק"ל – קופת הצדקה משתלבת בנושא זה.

ברם, מהר"י קורקוס חולק עליו, לא רק בביאור דברי הרמב"ם, אלא אף מביא גרסה מדויקת יותר:

ר"י קורקוס הלכות שמיטה ויובל פרק י הלכה ט

בספר כתיבת יד מצאתי כלשון הזה "ובזמן שאין היובל נוהג, אין נוהג דין עבד עברי, ולא בתי ערי חומה, ולא שדה אחוזה, ולא שדה חרמים, ואין מקבלין גר תושב, ונוהגת שביעית בארץ מדבריהם, וכן השמטת כספים בכל מקום מדבריהם כמו שביארנו" ע"כ

לפי גרסה זו כמובן שאין מקום להתלבט – הרמב"ם מדגיש שהן השמיטה עצמה והן שמיטת כספים נוהגות "מדבריהם". לאור גרסה זו, מפרש הר"י קורקוס שהרמב"ם מסכים עם ר"ת:

ר"י קורקוס הלכות שמיטה ויובל פרק ט הלכה ב

לפי שטה זו היה אפשר לומר דשביתת קרקע בשביעית נוהג אף בזה"ז מן התורה שהרי לא תלה רבינו ביובל אלא כספים, וקרא נמי כספים הוא דתלי ביובל, אבל קרקע אינו תלוי ביובל, ומניין לו לתלות אותו? וקרא דיכל יושביה ביובל הוא דכתיב, אם כן שביתה בשביעית בכל זמן היא מן התורה ומנין למעט אותו?
 אלא שבספרי רבינו כתיבת יד מצאתי בפרוש שביעית בזמן הזה דרבנן גם בשמיטת קרקע וכאשר אכתוב פרק עשירי בע"ה ... והכריחו כן מדאמרין בירושלמי סוף מסכת שביעית ופרק השולח י'זה דבר השמטה שמוט', שני שמיטות הללו שמיטה ויובל, בשעה שהיובל נוהג שמטה נוהגת וכו' משמע דשמיטת כספים שהזכירו בתלמוד שלנו לאו דוקא ... ולדעת רבינו נראה שצריך לומר דודאי שמיטת כספים דנקט לאו דווקא, אלא משום דבקרא כספים הוא דכתיב נקט הכי, וממילא שאין שביעית נוהגת למחצה ומקשינן קרקע לכספים, ואם שמיטת קרקע נוהגת, למה לא תנהוג כספים? אדרבה איכא למימר דקרא להקיש שמיטת כספים לשמיטת קרקע דשביעית הוא דאתא, ולומר שתנהג בכל זמן ... אלא ודאי אין שביעית לחצאין, ושמיטת קרקע בזמן הזה מדרבנן היא גם לדעת רבינו

ערוך השולחן מוסיף דקדוק ממקור נוסף ברמב"ם:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כה

אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד שנאמר כי תבואו אל הארץ וגו', ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית מדוע הרמב"ם מזכיר כאן שהשמיטה איננה תלויה בבית המקדש, ואינו מזכיר שהיא תלויה ביובל?
 יתרה מזו: אם השמיטה בימינו דרבנן, מדוע הרמב"ם מזכיר שהשמיטה איננה תלויה בבית המקדש, אך אינו מזכיר את הטעם שהשמיטה בכל זאת איננה נוהגת מדאורייתא בימינו?

כסף משנה הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כה

מדברי רבינו פה נראה שהוא סובר דאף שלא בפני הבית נוהגת מן התורה ופסק כההיא דתורת כהנים, משום דמשמע דההיא כחכמים דפליגי עליה דרבי והלכה כרבים. אבל קשה שהרי כתב בפרק ט' ההיא דקתני רבי בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים ועוד דההיא דפרוזבול ליתא אלא אליבא דרבי וכיון שרבינו פסקה לההיא דפרוזבול משמע דסבר לה כרבי, והיאך נאמר שכאן פסק כחכמים? לפיכך נ"ל דלעולם כרבי ס"ל, ולא קשיא, שהוא ז"ל מפרש הא דאמר רבי "בשתי שמטות הכתוב מדבר אחת שמטת קרקעות", לא אשמיטת קרקעות בשביעית קאמר, דההיא לעולם נהגה אף שלא בפני הבית, אלא ליובל קרי "שמטת קרקעות" שהרי השדות חוזרות לבעלים, וכמבואר בדבריו רפ"ט וכן פירש ר"ת

ערוך השולחן מדייק באופן דומה, אך אומר שהרמב"ם מקבל את הפסיקה כרבי לעניין שמיטת כספים, ולא לעניין שמיטת קרקעות:

ערוך השולחן העתיד הלכות שמיטה טו סעיפים ה – י

ומבואר מדברי הרמב"ם דשביעית בזמן הזה דאורייתא. וכן הוא מפורש שם בפרק ד דין כה: 'אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל לבד... ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית', עד כאן לשונו. ומדלא ביאר דבזמן הזה דרבנן, כדרכו בכל מקום, מבואר דמן התורה הוא... ויש להתפלא בדברי הרמב"ם... דבפרק ט' פסק כרבי דשמיטת כספים בזמן הזה הוא מדרבנן... ואם כן איך פסק דלא כרבי בשביעית בזמן הזה?... ונראה לעניות דעתי, ברור בטעמו של הרמב"ם... דשמיטת כספים הלכתא כרבי וראייה מתקנת הפרוזבול, ובעבודת קרקע בשביעית אין הלכה כמותו, אלא כחכמים דתורת כהנים, דאמרי שביעית נוהגת אף על פי שאין יובל... וכל הפוסקים שפסקו דשביעית בזמן הזה דרבנן... זהו הכל להשמטת כספים כמבואר שם, ולא לשמיטת קרקע

לכאורה הכסף משנה והדרך אמונה ביארו בצורה פשוטה יותר: דרשתו של רבי מקישה בין שמיטת קרקעות ביובל ושמיטת כספים. שביטת קרקעות בשביעית איננה מחכרת, וממילא איננה תלויה ביובל. (מה שאולי מפתיע יותר הוא הצורך לפסוק כרבי בעניין זה כלל. למדנו לעיל שלפי רש"י והעיטור ניתן להצדיק את קיום הפרזבול גם אם שמיטה בזמן הזה נוהגת מן התורה). מניין לרמב"ם שהשמיטה איננה תלויה בבית המקדש? ומדוע הוא מזכיר שהיא איננה תלויה במקדש? תשובה לשאלה זו למדנו ביחידה הקודמת!

דרך אמונה - ביאור ההלכה הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כה

ראיה ממה שנאמר במועד קטן ד' א' כי גמירי הלכתא דתוספת שביעית בזמן שביטת המקדש קיים, דומיא דניסוך המים, ומבואר דשביעית עצמה נוהגת גם בזמן שאין בית המקדש קיים מדאורייתא לאור זאת, אומר הרב קוק שאין ראיה מהלכה זו:

הרב קוק - שבת הארץ מבוא אות ה

והדבר תמוה, שהיכן מצינו שהלשון "שלא בפני הבית" יהיה משמע שלא בזמן שהיובל נוהג? ומה ענין זה לזה?... בא ללמדנו רק זה, שכן הדין בשמיטה, כמו בתרומה, שאין השמיטה תלויה בקדושת בית המקדש... ולעולם דווקא אם כל יושביה עליה, וכשהיובל נוהג, שאין השמיטה תלויה אלא ביובל ולא בבית המקדש

כלומר, בפרק ג' הרמב"ם אומר שתוספת שמיטה תלויה בבית המקדש. כאן הוא אומר שהשמיטה עצמה איננה תלויה בבית המקדש. בפרק ט' הוא אומר שהשמיטה תלויה ביובל. אין ראיה מכך שהיובל אינו מחכרת בפרק ד שהשמיטה איננה תלויה ביובל. לסיכום הדעות בשיטת הרמב"ם ביחס לשמיטה בזמן הזה: הכסף משנה וערוך השלחן סוברים שלשיטתו היא נוהגת מדאורייתא, הר"י קורקוס סובר שהיא דרבנן, וכן הרב קוק, שדחה את ראיית ערוך השולחן.

נת-סעיף: שיטת רבי יוסף קארו בדברי הרמב"ם

רבי יוסף קארו ניתח את דברי הראשונים בעיקר בשלושה חיבורים: הבית יוסף, המסודר לפי הסדר של הטור, הכסף משנה, המפרש את הרמב"ם, ובש"ת – שו"ת בית יוסף, ושו"ת אבקת רוכל. למדנו לעיל שהכסף משנה מבאר שלפי הרמב"ם שמיטה בזמן היא מדאורייתא. אך בבית יוסף כותב:

בית יוסף יורה דעה סימן שלא אות יט

ובשביעית היא שמיטה, ואסור בחרישה ובזריעה ובכל עבודת קרקע בארץ ישראל האידנא מדרבנן. בפרק השולחן (גיטין לו:): אמרינן דשביעית משמטת בזמן הזה מדרבנן, ומשמע התם דבין שמיטת קרקע בין שמיטת כספים לא נהגי בזמן הזה אלא מדרבנן. וגם בירושלמי דההוא פירקא (הלכה ג) מייתי מקרא שאין שמיטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג, כלומר מדאורייתא אינה נוהגת, אבל מדרבנן נהגא, וכך הם דברי הרמב"ם בהלכות שמיטה... ולא כתנאי (ספרא בהר פרשתא ב אות ב) דסברי דשביעית נוהגת אף על פי שאין יובל נוהג

בניגוד לדבריו בכסף משנה, בבית יוסף כותב שהרמב"ם סובר שהן שמיטת קרקעות והן שמיטת כספים נוהגת מדברנן בזמן הזה, ואינו מבחין ביניהם! יתרה מזו – בשו"ת אבקת רוכל הוא מתווכח עם אחרים וטוען שהרמב"ם סובר שהשמיטה בזמן הזה היא מדרבנן!

שו"ת אבקת רוכל סימן כד

כתב בעל הגה"ה במה שהוא אסור מן התורה, מפני שבת הארץ וקדושתה לא הופקע בקנין הגוי, הוא מיוסד ועל שבת הארץ וקדושתה הם מן התורה בזמן הזה וזה אינו, שהרי כתב הרמב"ם בפ"ט מה' שמיטה דשמיטת קרקע בזמן שאין היובל נוהג אינו אלא מדבריהם וכיון שכן אזדא לה הגה"ה: ויש לתמוה על החכם... שלא חש לקמחיה שדבריו מיוסדים על שבת הארץ וקדושתה בזמן הזה הם דאורייתא וכיון שנתבאר שדעת הרמב"ם שאינם אלא מדרבנן אין כאן תמיהא

אם כך, רבי יוסף קארו כותב שלפי הרמב"ם השמיטה בזמן הזה: בכסף משנה – מדאורייתא. בבית יוסף ובאבקות רוכל – מדרבנן.
 כיצד נכריע מהי שיטתו? מצד אחד, לכאורה הכסף משנה הוא הספר שמטרתו לבאר את דברי הרמב"ם. מצד שני, הבית יוסף והאבקות רוכל הם הספרים הקרובים יותר להכרעתו ההלכתית. שיקול נוסף הוא זמן כתיבת הדברים. לכאורה אם רבי יוסף קארו כתב דברים מאוחרים יותר, הרי ששינה את דעתו, ויש ללכת לפי הדבר האחרון שכתב.
 הרב זילבר סובר שהכסף משנה נכתב מאוחר יותר, ולאור זאת מכריע:

אז נדברו חלק ד סימן נה אות ב

הדבר מסתבר מאוד כי ... בסוף ימיו חזר בו מרן ממה שכתב ממה שנקט בתשובת אבקות רוכל בדעת הרמב"ם וממה שכתב בבית יוסף

הרב עובדיה חולק עליו:

שו"ת יביע אומר חלק י - יורה דעה סימן לו אות ב

בספר אז נדברו השיג, שהכל יודעים שהבית יוסף קדם להכסף משנה וכו'. ולא ידע המחבר הנ"ל מה שהכל יודעים, מה שכתב ביד מלאכי ושדי חמד (כללי הפוסקים כלל יג אות כט) שאין זה פשוט כלל, שהרי מרן בבית יוסף מזכיר את אשר כתב "בחיבורו על הרמב"ם". וכן כתוב בשם הגדולים מערכת ספרים ... ועל כל פנים הבית יוסף עיקר, משום דנחית להלכה יותר. וכן כתב להדיא בשו"ת ויקרא אברהם (חאה"ע סי' יא) בד"ה אלא. והובא בשדי חמד שם. גם הגר"י ידיד בספר ברכת יוסף ח"ג (עמוד קנב) כתב, שבמקום שמרן סותר את עצמו מהכסף משנה למה שכתב בשולחן ערוך, פשוט שהלכה כמו שכתב בשולחן ערוך שהוא אחרון. "ועוד שהכסף משנה הוא פירוש לדברי הרמב"ם ואינו לפסק הלכה, מה שאין כן השולחן ערוך שהוא לפסק הלכה". ע"ש. והוא הדין לגבי הבית יוסף שהוא עיקר להלכה נגד הכסף משנה

מדברי הפוסקים

שולחן ערוך חושן משפט הלכות הלואה סימן סז סעיף א

אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה, אלא בזמן שהיובל נוהג. ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה, בכל מקום. הגה: כן הוא הסכמת הפוסקים. אבל יש אומרים לאין שמיטה נוהגת בזמן הזה; ונראה שעליהם סמכו במדינות אלו, שאין נוהגים דין שמיטה כלל בזמן הזה

השולחן ערוך מצטט את דעת הראשונים שמיטת כספים היא מדרבנן בזמן שהיובל אינו נוהג. הרמ"א אומר שנהוג לסמוך על שיטת הראב"ד (ובעל המאור), שהשמיטה נוהגת ממנהג חסידות בלבד, ואיננה מחייבת. החזון איש מכריע שהשמיטה בזמן הזה נוהגת מדרבנן:

חזון איש סימן ג אות ח

ונראה דלענין שביעית בזמן הזה יש לסמוך שהוא מדרבנן

מתי תשוב השמיטה לחול מדאורייתא? החזון איש מסביר שזה יוכל לקרות רק אחרי חזרת הנבואה:

חזון איש שביעית סימן כא אות ב

ואף אם ישובו ישראל על אדמתן קודם ביאת הגואל, לא ינהג יובל, דהא בעינן שיהא כל שבת על חלקו... ונראה דהיינו על חלקו שזכה בכח החלוקה, ובגורל על פי ה', והכא כיון שגלו אבדו זכותן הראשונה... וכי יבוא הגואל במהרה תהיה חלוקה חדשה... לא שייך חזרת שבטים על אדמתן קודם הגאולה, דכיון דעתידה ארץ ישראל שתחלק חלוקה חדשה, בטלה חלוקה ראשונה, וגם אי אפשר שינהג יובל משום דקודם חזרת נבואה אין אנו בקיאים ביחוס השבטים.

הרב קוק אומר שנכון יותר לחשוש לסברת העיטור, אך אין למחות ביד המקלים, מכיוון שהראב"ד (ובעל המאור) סוברים שהיא איננה מחייבת בזמן הזה כלל, והרמ"א כתב שנהגו לסמוך עליהם:

הרב קוק אגרת תקנה

גוף השמיטה בזמן הזה לא יוכל שום אדם לכחש, שסוגיין דעלמא היא שהיא מדרבנן, וכיון שעל כל פנים דעה יחידית נמצאת שהיא בטלה לגמרי בזמן הזה, שוב אין אנו יכולים למחות בידי מי שנוהג היתר... אלא שמפני חומר העניין, ביסוד קדושת הארץ, אנו צריכים לחוש להסוברים שהיא מהתורה גם בזמן הזה

לסיכום:

יש לעבור שתי משוכות בכדי שהשמיטה תחייב מן התורה בזמן הזה:

א. קדושת הארץ

חכמים ורבי יוסי חולקים אם בחורבן בית שני קדושת הארץ פקעה, וממילא בימינו המצוות התלויות בארץ אינן מחויבות מדאורייתא (במספר מקומות בש"ס. אנו למדנו את המקור במסכת יבמות דף פב). רש"י (במסכת גיטין) פוסק כחכמים, שבזמן הזה קדושה זו איננה מחייבת את המצוות התלויות בארץ מדאורייתא, והרמב"ם פוסק ש"הקדושה השנייה עומדת לעולם".

ב. תלות השמיטה ביובל

בירושלמי ובבבלי לומדים שהיובל אינו נוהג אם אין רוב של כל שבט יושב בנחלתו. דבר זה אינו קיים בימינו. האם השמיטה בטלה כאשר היובל בטל?

בספרא חכמים ורבי יהודה חולקים במחלוקת ההפוכה – האם היובל תלוי בשמיטה. אין חולק שם שהשמיטה איננה תלויה ביובל.

בירושלמי במסכת גיטין (פרק ד הלכה ג) מובאת מחלוקת כיצד הלל פרוזבול ובכך עקר דין תורה. רבי יוסי אומר שאין שמיטת כספים בזמן הגלות, רבי אומר שאין שמיטה בזמן שאין יובל.

בעלי התוספות (על הסוגיה במסכת ערכין) סוברים שאין מחלוקת בין רבי לבין הספרא. בספרא אומרים שהשמיטה איננה תלויה בקיום המעשי של הלכות היובל. אך השמיטה עשויה להיות תלויה בחיוב לקיים את היובל.

במסכת מועד קטן (דף ב ע"ב) הגמרא מבררת מדוע הותרה השקיה בשביעית. אביי אומר שההיתר מבוסס על כך שהשמיטה בזמן הזה מדרבנן, וכמקור לכך מביא את היקש שמיטת הקרקע ושמיטת כספים בשם רבי. רבא אומר שגם חכמים, החולקים על רבי (רש"י – וסוברים שהשמיטה בזמן הזה מדאורייתא) סוברים שהתורה לא אסרה את ההשקיה בשמיטה (נעסוק בשאלה זו ביחידה הבאה).

רש"י מפרש שמדובר במחלוקת בין הספרא ובין רבי (כאמור אביי מצטט בשם רבי את המדרש שהירושלמי הביא בשם רבי יוסי).

במסכת גיטין, בסוגיה המקבילה לסוגיית הירושלמי, אביי שוב מצטט את דרשתו של רבי יוסי, בשמו של רבי. ברם נראה שהדברים קשים. לכאורה דרשה זו מקישה את שמיטת הכספים לשמיטת הקרקעות. אך לא הובאה סיבה ששמיטת הכספים לא הייתה בימיו של הלל!

ר"ת מסביר שההיקש הוא בין שמיטת כספים לבין שמיטת הקרקעות ביובל. כלומר, הכוונה היא להקיש את השמיטה ליובל. רש"י כותב על עצם הדרשה ש"בזמן שאי אתה משמט קרקע" – כלומר, כאשר קדושת הארץ לא חלה (אחרי חורבן הבית השני, כשיטת רבי יוסי). כיצד, אם כן, הלל תיקן את זה כבר בימיו? כאן רש"י מוסיף את הדרשה המקישה את השמיטה ליובל.

בית הלוי מסביר שרבי בבבלי סובר כרבי יוסי בירושלמי. השמיטה בטלה בזמן הגלות בלבד. אביי מרחיב את הדרשה (ובכך משווה אותה לדרשה המופיעה בירושלמי בשם רבי). כלומר – אכן לפי רבי שמיטת כספים בטלה רק כאשר שמיטת הקרקע בטלה, דהיינו בגלות. אך אביי הוא שהרחיב את הדרשה להקיש את השמיטות כולן, כולל היובל, אלו לאלו (כאמור, בדומה לדרשת רבי כפי שמופיעה בירושלמי).

הסוברים שהלכה כרבא, ושמיטה בזמן הזה – מדאורייתא

במסכת גיטין (דף לו ע"א) מבררים כיצד תיקן הלל פרוזבול, לכאורה נגד דין התורה. אביי אומר שהשמיטה בזמן הזה מדרבנן. שואלת הגמרא – כיצד חכמים תיקנו השמטת כספים אם התורה איננה מחייבת זאת? אביי אומר שחכמים יכולים לתקן בשב ואל תעשה. רבא אומר שהפקר בית דין הפקר.

בעלי התוספות מסבירים שרבא עונה על השאלה כיצד חכמים מאפשרים ללווים לא לשלם את חובותיהם (אם אין חובת השמטת כספים).

רש"י והעיסור מבינים שרבא חולק על אביי לגמרי. הלל תיקן את הפרוזבול, גם כאשר השמיטה חלה מן התורה, מכוח הפקר בית דין.

העיסור מבין שרבא חולק על אביי וסובר שהשמיטה בזמן הזה מן התורה. ממילא הוא מכריע להלכה שהשמיטה בזמן הזה מן התורה.

ראיה נוספת לשמיטה ששמיטה בזמן הזה מן התורה מובאת מהסוגיה במסכת גיטין, שם אומרת הגמרא שלכאורה לא היה אמור להיות הבדל בין גזרות על השבת לבין גזרות על השמיטה, מכיוון ששתייהן מדאורייתא. הגמרא איננה מציעה שהשמיטה בזמן הזה מדרבנן. מוכח שלגמרא אין ערעור על כך שהשמיטה מן התורה.
ברם ניתן לדחות ראיה זו:

א. מן המשנה אין אינדיקציה לכך שמדובר בשמיטה בזמן הזה בדווקא. ודאי שבשלב הראשון הגמרא תניח שדינה תקף בכל זמן.

שאלת הגמרא היא מדוע מחמירים יותר בשמיטה מאשר בשבת. אם השמיטה היא מדרבנן, זה לא פותר את הבעיה.

שמיטה בבית שני, ושמיטה מתוקף אלת עזרא

ר"ת אומר שבזמן הבית השני הייתה נציגות של כל שבט על אדמתו. לפיכך קיימו את היובל ואף את השמיטה בבית השני. אם כן, כיצד תיקן הלל את הפרוזבול (הן לפי רבי יוסי והן לפי רבי, בירושלמי בו פתחנו)? ר"ת מסביר שהלל ידע שהבית ייחרב, ולכן מראש תיקן פרוזבול.

הרמב"ן תוקף בעיקר שתי נקודות בדברי ר"ת:

ג. אין זה סביר שהלל הזקן יתקן תקנה עבור תקופה שלא רק שאינו חי בה, אלא אף מתפלל שלעולם לא תבוא

ד. כיצד יתכן שתתקיים הדרישה שעם ישראל ישב לשבטיו אם רוב מוחלט של העם שרוי בגלות?

החתם סופר אומר שר"ת מניח שעשרת השבטים לא ישובו. ממילא, הבודדים שהיו בימי עזרא היו רוב השבט (הרלוונטי). דבר זה תלוי במחלוקת תנאים במסכת סנהדרין, אם עשרת השבטים עתידים לשוב. לכאורה הרמב"ן סובר שהם עתידים לשוב, ועד שישובו לא ננהג שמיטה או יובל.

ספר התרומה דוחה את התלות של השמיטה ביובל, ואומר שהסיבה שהשמיטה מדרבנן בזמן הזה היא מפני שאין קדושה בארץ ישראל. ברגע שנקדש את הארץ בשלישית, נתחייב בשמיטה מיד.

אומר בית הלוי: אם כך, הרי שמי שסובר שאין שמיטה בגלל שאין יובל בהכרח סובר שיש קדושה לארץ.

לגבי עצם תקנת עזרא, בית הלוי מזהה שני דברים נפרדים: תקנת הסנהדרין של אותה העת, ואיסור אלה ושבעה. האיסור השני, האוסר באלה ושבעה, לא סר, ולכן הוא מחייב אותנו גם בימינו!

חלקים מסוימים חז"ל התירו מאז. אך החלקים שלא התירו יחייבו גם אותנו. נפקא מינה לדוגמא: יש להחמיר בספקות כמו שמחמירים בספק דאורייתא.

הרב קוק מעיר חמש הערות על דברי בית הלוי:

א. בסוגיות אומרים שהשמיטה היא דרבנן. לא אומרים שהתירו את דברי הקבלה ואזי נעשתה דרבנן. לפי בית הלוי, בכל הסוגיות הללו ישנו דילוג על שלב.

ב. מבחינה עקרונית יותר: מה ראה עזרא להטיל שבועה על כל ישראל לדורות עולם? נניח שראה צורך בימיו. אך מדוע שיחליט להשביע גם אותנו אחרי שנות דור? יותר הגיוני להחליט החלטות לדורו, ולאפשר לדורות הבאים להחליט לבד מה לעשות.

ג. שבועה רגילה איננה עוברת מדור לדור. זה חידוש גדול שהשבועה שנשבעו שם מחייבת אנשים בדורות הבאים.

ד. גם אם נקבל את הטענה ששבועתו של עזרא מחייבת את הדור הבא, ניסוחי השבועה קשורים למקדש. אם כך, לכאורה לכל היותר הם מחייבים כל עוד בית המקדש עומד על תילו.

ה. השבועה איננה מתמקדת בשמיטה דווקא. השבועה היא על המצוות, באופן כללי, כאשר היה צורך מסוים להדגיש נושאים מסוימים. אך לא ניכר שמטרת השבועה הייתה לייצר חיובים חדשים, אלא לחזק ולזרז את העם לקיים את המצוות המוטלות עליהן (המושג "לזרוזי נפשיהו" לקוח מהסוגיה בנדרים דף ה"א, שם נאמר שיש תוקף לשבועה לקיים מצווה, למרות שחייב לקיים אותה גם לפני השבועה, מכיוון שהשבועה מחזקת את הרצון לקיים את המצווה. הרב קוק מקשר לסוגיה זו בכדי לחדד שמדובר בשבועה על חיובים שכבר הוטלו עליהם, ולא שבועה שנועדה לייצר חיובים חדשים). החזון איש מצטרף להערה זו.

הסוברים ששמיטה בזמן הזה היא מנהג בלבד

הראב"ד אומר שאם אין יובל, אין שמיטה. בכלל. גם לא מדרבנן. מה שנהגו חכמים לקיים את השמיטה זו מידת חסידות בלבד. הרמב"ן אומר שזה לא יתכן. בכל הסוגיות ישנה הנחה שישנן קולות ביחס לשמיטה, מדרבנן, אך אם זו מידת חסידות בלבד, מדוע דנים במה ניתן להקל ובמה לא? הרמב"ן מציין שהראב"ד חזר בו.

הרב קוק אומר שגם אם הראב"ד צודק, בשלב מסוים עם ישראל כבר קיבל על עצמו ונהג לקיים את השמיטה. לכן אין מקום לומר שזו מידת חסידות בלבד.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות שמיטה (ט,ב) פוסק שאין שמיטת כספים כאשר אין יובל, בדומה לר"ת. שמיטת הקרקעות איננה מוזכרת שם.

הכסף משנה והרב קנייבסקי מדייקים מכך שהרמב"ם סובר שרק שמיטת כספים מדרבנן בזמן הזה, אך שמיטת קרקעות נותרה דאורייתא!

בפרק ד (כה) הרמב"ם אומר שהשמיטה נוהגת בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית. שוב – מדוע הרמב"ם אינו אומר שהיא תלויה ביובל? מכאן מדייקים הכסף משנה וערוך השולחן שסובר שהשמיטה איננה תלויה ביובל (אלא רק שמיטת כספים). הרב קוק דוחה את הראיה הזו: בפרק ג' הרמב"ם אומר שתוספת שמיטה תלויה בבית המקדש. כאן הוא אומר שהשמיטה עצמה איננה תלויה בבית המקדש. בפרק ט הוא אומר שהשמיטה תלויה ביובל. אין ראייה מכך שהיובל אינו מוזכר בפרק ד שהשמיטה איננה תלויה ביובל.

בפרק י (ט) הרמב"ם כותב שבזמן שאין היובל נוהג, "חוץ משביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם". הכסף משנה, בהתאם לשיטתו, מסביר שהכוונה היא שרק שמיטת הכספים מדבריהם, ואילו לעניין קרקעות השביעית דאורייתא.

ר"י קורקוס מביא גרסה ממנה ברור שגם שמיטת הקרקעות מדרבנן לפי הרמב"ם. לאור זאת הוא מפרש את הרמב"ם כר"ת – עיקר ההיקש הוא בין שמיטת קרקעות ביובל ושמיטת כספים, אך למעשה הוא נסוב על השמיטה כולה.

בבית יוסף ובאבקת רוכל כותב שהרמב"ם סובר ששמיטת קרקעות היא דרבנן, לעומת דבריו בכסף משנה, שם כתב שהיא דאורייתא. לאור זאת חלקו אחרונים כאיזה מספריו להכריע.

ביחידה זו ביררנו אם שמיטת קרקעות בזמן הזה היא מדאורייתא, דרבנן, מדברי סופרים, או מנהג. ביחידה הבאה נתחיל לעסוק במלאכות האסורות והמותרות בשמיטה.